

LEKCJE O CZŁOWIEKU
Klasyka na nowo odczytana

POTOP - ROZWAŻANIA WOKÓŁ FORMY I TREŚCI

Potop Henryka Sienkiewicza

DR JAN ZDUNIK

WSTĘP

- Sienkiewicz to pisarz, nad którym bardzo często dyskutowano (Prus, Świętochowski, Brzozowski później Gombrowicz...) – spór o Sienkiewicza
- *Potop* drukowano w prasie w latach 1883-1889
- lektura bardzo ważna dla rodzimej literatury Czas powieści (Lalka, Nad Niemnem)

WOKÓŁ FORMY

- *Potop* ma zasadniczo optymistyczną wymowę, jednak charakter raczej nieobiektywny
- ze względu na fundamentalną formę porównywany jest do eposu
- elementy eposu: Częstochowa jako miejsce święte, przełomowy okres w historii, czas formacyjny dla wspólnoty, koncentracja na batalistyce, wzniosły styl
- efektywność formy: „efekty specjalne” w powieści, filmowość bitwy, rozbudowana metaforyka, malarskość bitew

BOHATEROWIE I HISTORIA

- przemiana Kmicica – bohatera dynamicznego, ale fikcyjnego; to on ma się stać symbolem, metonimią polskiego losu
- podporządkowanie historii fikcji (nie na odwrót)
- „koloryzowanie” niektórych faktów ze względów fabularnych – np. Obrona Częstochowy, która pełni w powieści dużo ważniejszą funkcję (ze względów ideologicznych oraz fabularnych), niż pełniła w rzeczywistości
- przedstawienie Jana Kazimierza (dobór faktów) – próba stworzenia archetypu „dobrego króla”
- bohaterowie – symbole narodowych wad, przywar i... przemiany
- jasno i klarownie pokazanie „dobrych i złych” (podobnie jak w westernie)

LEKCJE O CZŁOWIEKU

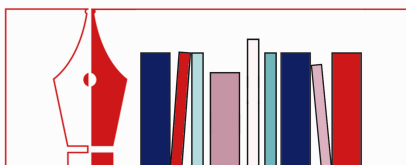
Klasyka na nowo odczytana

POLSKA, POLSKOŚĆ, HISTORIA

- Mimo krytycznego spojrzenia na historię, widać u Sienkiewicza pewną przesadną apologię polskości i rodzaj ksenofobii.
- Sienkiewicz korzysta z kalk literackich i kulturowych: mesjanistycznych i romantycznych.
- Sama powieść historyczna ma w sobie specyficzną podwójność: ważna jest nie tylko prawda historyczna, lecz także wartość estetyczna tekstu. U Sienkiewicza dochodzi jeszcze trzeci wymiar: ideologiczny – pisanie powieści „ku pokrzepieniu serc”.
- Celem powieści Sienkiewicza było przede wszystkim mobilizowanie świadomości narodowej – Potop powstawał w czasie ogólnonarodowej depresji, spowodowanej upadkiem powstania styczniowego.
- Wizja gloryfikującej historii – nie do końca zgodna z faktami – miała charakter kompensacyjny – miała pokazać potencjalną wielkość Polski!
- Potop to powieść historyczna osadzona w ówczesnej świadomości narodowej.
- Choć Sienkiewicz dużo pracował nad źródłami historycznymi przy pisaniu powieści, to trudno uznać jako dzieło za dokument historyczny – to raczej fikcja ma znamiona historyczne. Nie można natomiast nie docenić Sienkiewicza za wspaniałą pracę, jaką wykonał w kontekście stylizacji językowej.
- W powieści historia prywatna istnieje równoległe z historią „wielką”.

IDEOLOGIA: MIĘDZY BAŚNIĄ A HISTORIĄ

- Pod pewnymi względami Potop przypomina bardziej baśń [przemiana bohatera, nadzwyczajne wydarzenia, fantastyka (scena w wąwozie), panegiryczność]. Tworzy to specyficzny mit narodowy – mit solidaryzmu narodowego.
- W powieści mieszają się różne typy narracji (beletrystyczna, historyczna, mitotwórcza).
- Powoduje to specyficzny „nieobiektywizm” Sienkiewicza (mimo licznych) studiów nad historią.
- Dlatego podstawą ideologiczną Potopu jest kontrastowe pokazanie upadku, a potem zwycięstwa Polski.
- „Ku pokrzepieniu serc” ma służyć tak historia, postawa bohaterów, jak i religia – katolicki Bóg jest przecież zdecydowanie po polskiej stronie.
- Sienkiewicz korzysta z archetypicznych wzorców: króla, zdrajcy, kobiety... Sam Potop kończy się właściwie baśniową formułą „żyli długo i szczęśliwie”.

LEKCJE O CZŁOWIEKU
Klasyka na nowo odczytana

BIBLIOGRAFIA

- *B. Mazan, Wstęp, do: H. Sienkiewicz, Potop, t. 1, wstęp B. Mazan, oprac. D. Mazanowa, Wrocław 1991.*
- *J. Bachórz, Potop Henryka Sienkiewicza, Warszawa 1992.*
- *T. Bujnicki, A. Helman, Potop Henryka Sienkiewicza, Warszawa 1994.*